

CSALÁDKUTATÁS ERDÉLYI MAGYAR SZÓRVÁNYKÖZÖSSÉGEKBEN

Erdély etnikai, kulturális szempontból napjainkban is sokszínű régió. A románok Ardealnak, a szászok pedig Siebenbürgennek nevezik. Szent István király intelmeit, hogy a „különféle nyelveket, szokásokat és példát hozó vendégek” csak erősíthetik az országot, Árpád-házi királyaink ebben az ország részben is folyamatosan érvényesítették. Azonban az erdőségeken túli tartomány (Transilvania) etnikai szerkezete az elmúlt évezredben is folyamatosan módosult és változott elsősorban a tervszerű, csoportos telepítések, másodsorban pedig a spontán migráció révén. A történeti demográfusok azt hangsúlyozzák, hogy a mai magyar erdélyi szórványok hosszú folyamat eredményeképpen alakultak ki.

Az 1990-es évek végén a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke háttérintézményével, a Kriza János Néprajzi Társasággal együtt alapkutatót kezdeményezett a jelenkori Erdélyben folyó etnokulturális folyamatok társadalomnéprajzi vizsgálatára.⁶ A terepmunka legfontosabb célja az volt, hogy néprajzi módszerekkel bemutassa és értelmezze, milyen alapvető változások történtek az Erdélyi-medence etnikai, társadalmi és kulturális életében a 20. század idején, azok pedig hogyan befolyásolták az ott élő magyarság kapcsolatrendszerét, családjainak hétköznapi élet stratégiáit. Írásunkban a kutatás tapasztalatait röviden fogalmazzuk meg.

A program során eddig több mint húsz települést látogattunk meg.⁷ Ezekben a helységeken felkerestünk minden családot és egy 18 kérdésből álló családlapot töltöttünk ki, segítségükkel elsősorban a falvak nemzedéki, társadalmi, felekezeti és etnikai szerkezetét akartuk átvilágítani. Másodsorban nem nominatív módszerekkel feldolgoztuk a helyben fellelhető egyházi anyakönyvek (keresztelési, házassági és elhalálozási) adatait, azoknak segítségével egy-egy település természetes demográfiai folyamatait értékeltük, s felvázoltuk lokális, felekezeti és etnikai mobilitását (lásd Andorka 1988). Elkészítettük minden meglátogatott helység etnikai térképét, azon pedig igyekeztünk feltüntetni a 20. századi gyökeresebb változásokat. Terepmunkánk során pontosan rögzítettük a vizsgált helység adminisztratív, gazdasági, iskolai, egészségügyi, művelődési valamint egyházi intézményeinek rendszerét és helyzetét. Fotóesszéik segítségével pedig azt dokumentáltuk, hogy a szórványhelyzetben vagy nyelvszigeteken élő erdélyi magyarság hogyan élte meg a 20. század jelentősebb történelmi, politikai, társadalmi és gazdasági esemé-

⁶ A kutatási programot az Illyés Közalapítvány és az MTA Kisebbségkutató Intézménye támogatta.

⁷ Dél-Erdélyben alapkutatót végeztünk Lozsádon, Oltszakadáton, Halmágyon, Kóboron, Datkon, Nagymohán, Homoróddarócon és Héjjasfalván. Észak-Erdélyben felkerestük Vajolát, Zselyket, Tacsot, Cegőtelkét, Vicét, Mezőség nyugati részén Ördöngösfüzeset, Kidét, Felsőtőköt, Visát, Palatkát és Ajtonyt. Kalotaszeg határán felmérést végeztünk Magyarvalkón, Sztánán és Zsobokon.

nyeit.⁸ Az erdélyi magyar nyelvszigetek és szórványközösségek 20. századi életét közleményünkben pár konkrét példával illusztráljuk.

Lozsád (Hunyad megye)

Lozsád etnikai szerkezete a hivatalos népszámlálások adatai szerint az 1850–1992 közötti időszakban így változott:

Év	Összesen	Magyar	Román	Német	Egyéb	Cigány
1850	958	649	280	2	27	27
1880	719	503	211	5	0	0
1910	845	477	367	1	0	0
1930	605	398	204	1	2	0
1941	580	367	210	0	3	0
1966	415	268	146	0	1	0
1977	372	259	112	0	1	0
1992	264	170	94	0	0	0

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy a falu 1850-ben volt a legnépesebb. A 19. század végén Lozsád közvetlen szomszédságában fellendült a bányászat és a kohászat, s ezek az ipari létesítmények fokozatosan magukhoz vonzották a fiatalabbakat. A lakosság számának csökkenése az első világháborút követő időszakban is tovább folytatódik: 1920–1941 között összesen 127 személlyel apadt a település népessége, s ez a tendencia már jóval látványosabban folytatódott a kollektivizálás utáni évtizedekben, amikor szinte felére csökkent a helyben lakók száma.

Az ipari létesítmények felé irányuló migráció mellett számottevő a falu természetes fogyása is. 1925–1999 között a házasságkötések, keresztelések és az elhunytak száma Lozsádon a következőképpen alakult:

Év	Házasságkötések	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1925	-	8	6	2
1926	-	10	12	-2
1927	4	7	8	-1
1928	3	8	10	-2

⁸ A dokumentációs anyagot a Kriza János Néprajzi Társaság kolozsvári archívumában helyeztük el.

Év	Házasságkötések	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1929	5	7	10	-3
1930	2	9	6	3
1931	3	3	7	-4
1932	1	7	6	1
1933	3	5	7	-2
1934	3	9	7	2
1935	1	3	8	-5
1936	5	4	8	-4
1937	2	4	4	0
1938	4	9	6	3
1939	1	8	10	-2
1940	1	5	9	-4
1941	2	1	5	-4
1942	0	3	8	-5
1943	1	3	12	-9
1944	0	2	7	-5
1945	3	6	7	-1
1946	5	7	4	3
1947	5	6	10	-4
1948	4	6	7	-1
1949	2	6	7	-1
1950	0	1	2	-1
1951	0	3	5	-2
1952	0	0	3	-3
1953	1	4	7	-3
1954	3	3	4	-1
1955	0	2	6	-4
1956	2	0	3	-3
1957	2	1	2	-1
1958	2	4	2	2
1959	3	3	4	-1
1960	2	6	5	1

Év	Házasságkötések	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1961	3	7	4	3
1962	1	4	6	-2
1963	1	2	2	0
1964	2	3	7	-4
1965	1	2	4	-2
1966	0	5	3	2
1967	0	2	8	-6
1968	3	4	5	-1
1969	1	4	5	-1
1970	3	8	4	4
1971	1	5	4	1
1972	0	7	6	1
1973	0	2	7	-5
1974	1	2	3	-1
1975	0	5	5	0
1976	0	3	4	-1
1977	3	7	7	0
1978	2	2	6	-4
1979	1	5	4	1
1980	0	4	6	-2
1981	0	1	5	-4
1982	0	1	3	-2
1983	0	2	4	-2
1984	3	2	3	-1
1985	0	1	3	-2
1986	1	3	5	-2
1987	1	0	7	-7
1988	1	2	1	1
1989	2	2	6	-4
1990	3	1	1	0
1991	0	2	4	-2
1992	2	1	3	-2

Év	Házasságkötések	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1993	2	0	4	-4
1994	0	3	6	-3
1995	1	2	4	-2
1996	1	3	7	-4
1997	0	1	3	-2
1998	0	3	0	3
1999	1	3	5	-2

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy ebben a Hunyad megyei faluban már a 20. század első felében az elhunytak száma szinte minden évben meghaladta a megkereszteltét. Éppen ezért népessége 1925–1944 között 41, 1945–1961 között 17, 1962–1989 között 43, 1990–1999 között pedig 18 fővel csökkent. A nagy ipari létesítmények szomszédságában fekvő helység fiataljainak kilépési gyakorlatai már az 1962-es kollektivizálás előtt állandósultak. Ez a folyamat hamarosan tükröződött a párválasztásban is: pl. a 20. század első felében látványosan megnőtt a lokálisan exogám házasságok száma. Míg 1927–1946 között elsősorban a legényeket vonzotta Lozsád, 1947 után már inkább a menyasszony érkezett más helységből. A párválasztásban megnyilvánuló lokális nyitás nagyon sok esetben éppen felekezeti és etnikai exogámiával kapcsolódott össze. A magyar–román vegyes házasságok száma különösen 1968 után kezdett növekedni. Ezek a famíliák ugyanakkor az etnikai asszimilációnak is hatékony közegeivé váltak. Gyűjtésünk idején 96 román ortodox, 140 református, 2 római katolikus és 5 jehovista magyar mellett Lozsádon vegyes házasságokban 25 olyan személy él, aki felekezeti hovatartozását egyértelműen nem tudta megjelölni.

A Lozsádon élő faluközösség nemzedéki, nemi és etnikai szerkezete 1999-ben a következőképpen alakult:⁹

Korosztály	Férfiak				Nők				Férfiak és nők összesen
	Magyar	Román	Cigány	Összes	Magyar	Román	Cigány	Összes	
1–7	4	4	2	10	6	4	2	12	22
8–15	8	7	3	18	7	1	2	10	28
16–25	6	2	0	8	7	4	1	12	20

⁹ A felmérést Jakab Albert Zsolt és Messel Balázs végezte.

Korosztály	Férfiak				Nők				Férfiak és nők összesen
	Magyar	Román	Cigány	Összes	Magyar	Román	Cigány	Összes	
26–40	21	10	0	31	19	10	0	29	60
41–60	13	13	2	28	26	6	2	34	62
61–70	9	5	0	14	12	2	1	15	29
71 év fölött	12	7	1	20	22	5	0	27	47
Összesen	73	48	8	129	99	32	8	139	268

A lozsádiak közül napjainkban nagyon sokan lakóhelyüktől közelebb vagy távolabb fekvő ipari létesítményekben keresik meg kenyerüket: pl. Szászvároson 25, Piskin 7, Déván 4, Vajdahunyadon 3, Kalánbányán, Kézdivásárhelyen, Kolozsváron és Temesváron 1-1 személy dolgozott 1999-ben.

Halmágy (Fogaras vidéke)

Az elnéptelenedés és az elöregedés figyelhető meg a Fogaras szomszédságában fekvő, ma Brassó megyéhez tartozó Halmágyon is:

Év	Összesen	Magyarok	Románok	Németek	Egyéb
1850	1389	1129	185	-	75
1880	1016	807	203	5	1
1910	1128	877	246	5	-
1930	1050	842	198	-	10
1941	1019	802	121	-	96
1966	744	595	146	3	-
1977	649	487	68	3	91
1992	659	280 (42,50%)	320 (48,55%)	-	59 (8,95%)

A fenti táblázat adatai azt tükrözik, hogy a helység a 19. század közepén volt a legnépesebb. A magyarság tömeges migrációja miatt a következő évtizedekben hirtelen háromszázzal csökkent az itt élők száma, miközben a románságé szerényen emelkedni kezdett. 1880–1941 között Halmágy lakosainak száma stagnált, majd az 1950-es években megkezdődött a fiatalok Brassóba tartó csendes elvándorlása. Ez a folyamat felerősödött a kollektivizálás után, majd kiteljesedett a 20. század hetedik és nyolcadik évtize-

dében. Az 1992-ben végzett népszámlálás idején már csak 280 magyart regisztráltak a helységben. A Halmágyról elvándorolt magyar családok helyét a fokozatosan betelepülő ortodox románok és cigányok foglalták el, azoknak közössége pedig látványosan megnövekedett a 20. század utolsó évtizedeiben.

A fiatal nemzedékek távozásával megszűnt a helybéli magyar iskola felső tagozata, éppen ezért az V–VIII. osztályos kisgyermeknek már a szomszédos Sárkány nagyközség román tagozatára kellett beiratkozniuk. A fiatal családok távozásával a faluban látványosan megcsappant a születések és a keresztelesek száma. A lassan elöregedő falu legnagyobb és legfontosabb helyi társadalmi eseményévé éppen a temetések váltak.

Év	Keresztelesek	Elhalálozások	Különbözet
1949	18	15	3
1950	12	15	-3
1951	6	1	5
1952	13	17	-4
1953	17	7	10
1954	7	12	-5
1955	16	9	7
1956	9	12	-3
1957	17	6	11
1958	12	15	-3
1959	12	10	2
1960	6	7	-1
1961	15	12	3
1962	6	5	1
1963	4	11	-7
1964	13	10	3
1965	7	15	-8
1966	4	8	-4
1967	5	11	-6
1968	9	9	0
1969	11	13	-2
1970	10	12	-2
1971	13	9	4
1972	7	9	-2

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1973	10	7	3
1974	5	10	-5
1975	5	5	0
1976	8	5	3
1977	9	7	2
1978	7	9	-2
1979	6	9	-3
1980	4	13	-9
1981	5	12	-7
1982	6	14	-8
1983	3	12	-9
1984	1	13	-12
1985	3	11	-8
1986	2	14	-12
1987	4	16	-12
1988	5	7	-2
1989	3	12	-9
1990	3	15	-12
1991	2	10	-8
1992	6	10	-4
1993	1	14	-13
1994	0	11	-11
1995	0	9	-9
1996	2	13	-11
1997	5	10	-5
1998	2	8	-6
1999	2	11	-9

A halmágyi lutheránus egyház anyakönyveinek adatai azt tükrözik, hogy a második világháborút követő években (1949–1961) a falu magyar népessége 22 fővel gyarapodott, míg 1962 után összesen 183 személlyel apadt. Ez a folyamat tovább folytatódott az 1990-es években is, amikor a faluban összesen 88 magyart temettek el.

1999-ben családlapok segítségével felmértük a Halmágyon élő összlakosság nemzedéki és nemi szerkezetét.¹⁰

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	18	12	30	7,40%
8–16	20	33	53	13,08%
17–25	17	17	34	8,39%
26–40	35	26	61	15,06%
41–60	51	38	89	21,97%
61 év fölött	53	85	138	34,07%
Összesen	194	211	405	100%

A fenti táblázat adatai azt tükrözik, hogy a faluban nagyon kevés a kisgyermek száma. Az óvodásokkal egy szakképzetlen óvónő foglalkozik. Halmágyon összesen 53 iskoláskorú tanuló élt. Az I–III. összevont osztályt szakképzett, a II. és IV. osztályos tanulókat pedig szakképzetlen, érettségizett pedagógus oktatja. A településben nagyon alacsony a párválasztás előtt álló fiatalok száma. A fiatal házások csoportjához csak 61 személy tartozik, míg a 40–60 évesek „húzó” nemzedéke alkotja Halmágy lakosságának közel egynegyedét. A faluban minden harmadik ember már betöltötte a 60. életévét.

A falun belül a magyar közösség (233 személy) nemzedéki és nemi szerkezete 1999-ben még rosszabb volt:

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	6	3	9	3,86%
8–16	5	2	7	3,00%
17–25	6	5	11	4,72%
26–40	15	9	24	10,30%
41–60	27	20	47	20,17%
60 év fölött	57	78	135	57,95%
Összesen	116	117	233	100%

¹⁰ A felmérést Gazda Andrea, Kató Andrea és Osváth Imola, magyar-néprajz szakos egyetemi hallgatók végezték el. A táblázatból azonban hiányoznak a cigány családokra vonatkozó adatok, akik megtagadták a kérdezőkkel való együttműködést. A román nyelvű cigányközösség száma akkor elérte a 100 személyt.

Halmágy magyar lakosainak száma az 1992-ben regisztrált 280 személyről 1999-ben már 233-ra apadt, ami elsősorban annak tulajdonítható, hogy 1992–1999 között a faluban összesen 68 magyart temettek el. A fiatalok tömeges migrációja miatt a helységben nagyon elenyésző a kisgyermekek száma. Míg a középnemzedékekhez tartozók száma szinte megközelíti a falu átlagát, addig a 60 év fölöttiek száma kiugróan magas. Voltaképpen a Halmágyon összesen regisztrált 138 idős személy 97,82%-a magyar.

Ennek az előregedő falunak az életminőségét jobban tükrözik a családok típusai. A felmérés során a helységben összesen 268 beépített telket számoltunk össze. 55 házban (20,52%) csak egy-egy személy (37 özvegyasszony és 11 özvegy férfi, 7 agglegény) élt, 56 hajlékban (20,85%) két idős ember, 25 épületben pedig hárman éltek, ugyanakkor a faluban 82 lakatlanul álló régi magyar házat találtunk. Napjainkban a népesebb telkeken csak cigány vagy román családok élnek.

Zselyk (Nagysajó völgye)

A Beszterce megyei Zselyk népessége a hivatalos népszámlálások alapján a következőképpen alakult:

Év	Összesen	Magyarok	Románok	Németek	Egyéb
1850	723	691	17	4	11
1880	609	566	25	8	10
1910	671	628	34	6	3
1930	600	564	24	12	0
1941	496	465	22	5	4
1966	502	495	7	0	0
1977	333	299	7	2	25
1992	147	147	0	0	0

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy az 1850-ben regisztrált össznépséggnek már csak 21,27%-a élt 1992-ben a faluban. Érdekes tény, hogy míg más elnéptelenedő falvakba románok és cigányok telepedtek be, addig a nagyon elzárt Zselyk éppen a 20. század végére vált etnikailag teljesen homogén településsé.

1950–2000 között a kereszteltek és az elhunytak száma Zselyken a következőképpen alakult:

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1950	16	3	13
1951	10	8	2
1952	17	7	10
1953	5	6	-1
1954	3	4	-1
1955	16	3	13
1956	9	7	2
1957	5	10	-5
1958	6	9	-3
1959	8	2	6
1960	12	1	11
1961	13	8	5
1962	3	7	-4
1963	6	6	0
1964	6	8	-2
1965	13	4	7
1966	4	7	-3
1967	6	5	1
1968	6	6	0
1969	7	3	4
1970	7	2	5
1971	12	10	2
1972	5	6	-1
1973	4	4	0
1974	7	5	2
1975	4	4	0
1976	5	7	-2
1977	7	5	2

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1978	2	8	-6
1979	3	9	-6
1980	3	11	-8
1981	4	6	-2
1982	0	9	-9
1983	5	4	1
1984	5	4	1
1985	4	5	-1
1986	1	5	-4
1987	4	6	-2
1988	3	4	-1
1989	3	6	-3
1990	3	11	-8
1991	2	4	-2
1992	3	10	-7
1993	0	3	-3
1994	0	9	-9
1995	1	4	-3
1996	1	3	-2
1997	0	5	-5
1998	0	5	-5
1999	2	9	-7
2000	0	1	-1

Zselyk népessége a második világháborút követő években (1950–1961) összesen 52 lélekkel gyarapodott. Azonban a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása utáni időszakban gyökeres változás következett be a helység korábbi demográfiai viselkedésében. Mivel az elhalálozottak száma évente messze meghaladta a megkereszteltékét, 1962–1989 között 29-cel csökkent az össznépesség. Ez a tendencia tovább fokozódott a rendszerváltást követő évtizedben (1990–2000) is, amikor összesen 53-mal apadt a falu lakossága. A lakosság természetes fogyása mellett a fiatal nemzedékek városra való beköl-

tözése is állandósult. Éppen ezért 1999-ben a falu nemzedéki és nemi szerkezete már a következőképpen alakult:¹¹

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	-	-	-	-
8–16	-	-	-	-
17–25	2	-	2	1,55%
26–40	2	-	2	1,55%
41–60	16	12	28	21,70%
60 év fölött	41	56	97	75,20%
Összesen	61	68	129	100%

Zselyken óvodás- és iskoláskorú gyermekek nem élnek, csak a nyári hónapok alatt verik fel a falu csendjét a nagyszülőknél nyaraló, városról érkező unokák. A faluban ma nagyon kevés a középnemzedékhez tartozó életerős és munkaképes család. A település lakosságának több mint 75%-a már rég betöltötte a 60. életévét. Zselyk nehezen megközelíthető helység, ugyanakkor már rég nem működik iskolája, nincs orvosi rendelője, evangélikus lelkésze pedig Besztercen él. Vállalkozó kedvű „fiatalok” ebben az előregegett faluban társas gazdaságot hoztak létre a földek megművelésére.

Tacs (Beszterce megye)

Tacs szintén Beszterce vonzáskörületében fekszik. Hajdanán magyarok és szászok lakták. Etnikai szerkezete 1850–1992 között így alakult:

Év	Összesen	Magyar	Román	Német	Egyéb	Cigány	Zsidó
1850	463	280	7	172	4	4	0
1880	376	206	38	132	13	0	0
1910	430	274	29	127	0	0	0
1933	462	301	33	119	9	0	9
1941	494	333	14	132	15	0	15
1966	467	436	6	25	0	0	0
1977	354	339	0	15	0	0	0
1992	279	277	1	0	1	1	0

¹¹ A felmérést Raff Róbert végezte.

Az elmúlt százötven év alatt Tacs magyar lakosságának száma nem apadt, de etnikai szerkezete gyökeresen megváltozott. A második világháború végén a német hadvezetés ebből a faluból is evakuálta a szász lakosságot. Annak jó része sohasem tért vissza szülőfalujába. A helységben csak magyar–szász vegyes házasságok révén maradtak lutheránus vallású szász személyek.

A helybéli református egyház anyakönyvei szerint a keresztelesek és a temetések száma 1950–1999 között így alakult:

Év	Keresztelesek	Elhalálozások	Különbözet
1950	6	2	4
1951	9	3	6
1952	13	6	7
1953	12	3	9
1954	19	4	15
1955	12	5	7
1956	18	7	11
1957	14	3	11
1958	16	4	12
1959	6	4	2
1960	7	0	7
1961	9	3	6
1962	8	4	4
1963	7	1	6
1964	8	2	6
1965	5	6	-1
1966	7	8	-1
1967	13	6	7
1968	16	3	13
1969	8	4	4
1970	6	1	5
1971	7	4	3
1972	11	7	4
1973	5	7	-2
1974	10	6	4

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1975	13	7	6
1976	12	1	11
1977	4	2	2
1978	9	4	5
1979	5	5	0
1980	13	6	7
1981	8	8	0
1982	8	1	7
1983	3	4	-1
1984	6	7	-1
1985	13	4	9
1986	2	3	-1
1987	9	3	6
1988	7	12	-5
1989	12	7	5
1990	8	2	6
1991	5	7	-2
1992	4	4	0
1993	1	5	-4
1994	6	6	0
1995	2	9	-7
1996	7	4	3
1997	2	9	-7
1998	3	10	-7
1999	2	7	-5

A fenti táblázat adatai azt jelzik, hogy a falu népességének természetes szaporulata egészen az 1962-es kollektivizálásig tartott. 1950–1964 között Tacs lélekszáma 113 személlyel gyarapodott. Habár a mezőgazdaság erőszakos szövetkezetesítése után az elhalálozottak száma több évben meghaladta a születettekét, 1965–1989 között 86 lélekkel növekedett a helység lakosainak száma. A demográfiai csökkenés azonban csak 1990–1999 között vált látványosabbá, amikor az elhunytak száma összesen 23-mal meghaladta a keresztelteket.

Mivel Tacs Beszterce városához viszonylag közel fekszik, s műúton könnyebben megközelíthető az ingázó munkások számára, mint Zselyk, napjainkban is alsó tagozatos

magyar iskolája működik, református lelkésze pedig helyben él. Ezek a tények a falu nemzedéki szerkezetében is tükröződnek:¹²

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	4	9	13	5,39%
8–16	7	10	17	7,05%
17–25	11	9	20	8,29%
26–40	22	16	38	15,76%
41–60	22	35	57	23,65%
60 év fölöttiek	42	54	96	39,86%
Összesen	108	133	241	100%

Cegőtelke (Beszterce megye)

A Mezőség északkeleti peremvidékén fekvő Cegőtelkén életerős magyar közösség él. Lakosságának etnikai szerkezete az elmúlt másfélszáz év alatt a következőképpen alakult:

Év	Összesen	Magyarok	Románok	Németek	Egyéb
1850	411	197	197	0	17
1880	436	275	132	4	32
1910	538	398	129	0	11
1930	504	380	115	0	9
1941	468	358	110	0	0
1966	537	436	100	0	0
1977	504	418	84	1	2
1992	482	401 (83,20%)	81 (16,80%)	0	0

A fenti táblázat szemléletesen tükrözi azt a folyamatot, hogy ebből az erősebb magyar identitással rendelkező helységről a románság csendesén kivonul. Míg a 19. század közepén a magyarok és a románok száma azonos volt, a második bécsi döntés után a románok száma csendesén apadni kezdett a faluból. Ugyanakkor a kollektivizálás utáni évtizedekben jóval több román fiatal távozott városra Cegőtelkéről.

¹² A felmérést Mihály Orsolya és Szabó Judit végezte.

A falu magyar lakosságának jelenkori nemzedéki és nemi szerkezete a település életképességét jelzi:¹³

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	22	20	42	9,97%
8–16	22	33	55	13,06%
17–25	27	18	45	10,68%
26–40	52	55	107	25,41%
41–60	49	49	98	23,29%
60 év fölött	31	43	74	17,59%
Összesen	203	218	421	100%

A fenti táblázat adatai szerint Cegőtelkén a 17–25 éves férfiak kilenccel többen vannak, mint a hasonló korosztályú lányok. Mivel a település közvetlen szomszédságában sem találunk életerős magyar közösséget, éppen ezért Cegőtelkén az utolsó évtizedben megnőtt az agglagények száma. Kutatásaink során arra figyelhettünk, hogy az erdélyi magyar szórványközösségekben és nyelvterületekben milyen nagy zavart okozhat, ha egy nemzedéki csoporthoz tartozó fiúk és lányok száma eltérő. Cegőtelkén a református anyakönyvek szerint 1952–1999 között összesen 169 házasságot kötöttek. Ebből 95 (56,21%) lokálisan exogám, tehát az újonnan alapított családok több mint felében az egyik házastárs más faluból származik. Az első magyar-román házasságot csak 1971-ben kötötték. A kollektivizálás utáni évtizedekben a fiatalok lokális és társadalmi mobilitását csakhamar a vegyes házasságok számának látványos növekedése követte: 1952–1992 között összesen 22 vegyes (magyar–román) házasság keletkezett, ami az említett korszakban létrejött családok 13%-át jelenti.

A 20. század második felében a falu magyarságának számbeli alakulását a migráció mellett alapvetően meghatározta a keresztelések és a temetések közötti különbözet:

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1951	20	4	16
1952	7	5	2
1953	8	8	0
1954	9	0	9
1955	9	3	6

¹³ A felmérést Márton Attila, Jakab Albert Zsolt és Raff Róbert végezte.

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbség
1956	13	7	6
1957	12	7	5
1958	8	1	7
1959	8	3	5
1960	5	4	1
1961	7	6	1
1962	5	6	-1
1963	4	2	2
1964	5	2	3
1965	8	3	5
1966	17	8	9
1967	5	5	0
1968	13	3	10
1969	17	9	8
1970	10	7	3
1971	8	7	1
1972	13	5	8
1973	13	4	9
1974	8	5	3
1975	12	3	9
1976	7	3	4
1977	6	4	2
1978	7	7	0
1979	5	7	-2
1980	6	2	4
1981	7	5	2
1982	5	4	1
1983	7	7	0
1984	14	3	11
1985	8	4	4
1986	7	8	-1
1987	10	9	1

Év	Keresztelések	Elhalálozások	Különbözet
1988	2	6	-4
1989	11	7	4
1990	2	4	-2
1991	5	9	-4
1992	7	4	3
1993	4	5	-1
1994	6	9	-3
1995	3	4	-1
1996	4	8	-4
1997	3	5	-2
1998	6	5	1
1999	3	3	0
2000	0	2	-2

A cegótelki református egyház anyakönyveinek adatai azt jelzik, hogy 1951–1961 között a keresztelések száma éppen 58-cal meghaladta az elhunytakét. Ez a tendencia tovább folytatódott 1962–1989 között is, amikor összesen 95-tel több születést jegyeztek be, mint temetést. Azonban a romániai rendszerváltást követő években szinte minden évben többen hunytak el, mint amennyien születtek. Éppen ezért a falu magyarsága a migráció mellett 1990–2000 között összesen 15 személlyel csökkent.

Ajtony (Kolozs megye)

Utolsó példánkat egy olyan nyugat-mezőségi település alkotja, melyben a magyar közösség abszolút kisebbséget alkot. Ajtony Kolozsvártól délkeletre, Györgyfalva szomszédságában fekszik. Etnikai szerkezete 1850–1992 között a következőképpen alakult:

Év	Összesen	Románok	Magyarok	Egyéb	Cigányok
1850	1301	870	371	60	60
1880	1657	1048	532	76	0
1910	2184	1487	642	53	53
1933	2289	1700	553	35	28
1941	2413	1837	540	35	0
1966	1890	1432	457	0	0

Év	Összesen	Románok	Magyarok	Egyéb	Cigányok
1977	1453	1095	358	0	0
1992	831	638	193	0	0

Ajtony polgári lakossága az 1992-es népszámlálás adatai szerint 831 személyből állt, melyből 193-an (23,22%) vallották magukat magyar nemzetiségűnek. Hét évvel később, az 1999-ben végzett családkutatás idején már csak 146 magyar élt a helységben. A helybéli református egyház anyakönyvei szerint 1990–1999 között Ajtonyban összesen 11 kisgyermeket kereszteltek és 33 halottat temettek.¹⁴ A létszámában erősen megfogyatkozott magyar közösség nemzedéki és nemi szerkezete 1999-ben a következő volt:¹⁵

Korosztály	Férfiak	Nők	Összesen	Százalék
1–7	2	2	4	2,73%
8–16	-	-	-	-
17–25	2	1	3	2,05%
26–40	2	2	4	2,73%
41–60	11	14	25	17,12%
60 év fölött	42	68	110	75,37%
Összesen	59	87	146	100%

Összegzés

Az 1992-es népszámlálás adatai szerint a romániai magyarság 43,75%-a (710889 lakos) falun és 56,25%-a (vagyis 914070 személy) pedig városban élt. Az urbánus közegben élő magyarság 30,40%-a (vagyis 278151 személy, tehát a romániai összmagyarság 17,12%-a) olyan településeken lakott, ahol nem érte el az illető város népességének 20%-át (Szilágyi 1997a).

A városban otthont kereső családokat tudatosan úgy vegyítették össze az újonnan felépített lakónegyedekben, hogy magyar többség egyetlen új városrészben vagy lépcsőházban se alakulhasson ki. A román többségű városokba betelepített falusi eredetű magyar családok tagjai számtalan problémával találták szembe önmagukat. Társadalmi

¹⁴ Az anyakönyvek vizsgálata azt tükrözi, hogy a 19. század utolsó éveiben a magas gyermekhalandóság miatt haladta meg az elhalálozottak száma a megkereszteltéket. A 20. század idején a faluban három jelentősebb időszakban az elhalálozottak száma messze meghaladta a megkereszteltéket: 1915–1918 között 49-cel, 1942–1948 között 25-tel, 1978–1989 között pedig 28-cal.

¹⁵ A felmérést Vincze Kata Zsófia végezte.

beilleszkedésük, szocializációjuk során első lépésként fontos volt a befogadó közeg nyelvének, értékrendjének, kultúrájának és mentalitásának megismerése. Ez a strukturális integráció ugyanakkor gyökeres kultúraváltással, akkulturációval járt, ami már (különösen gyermekeiknél) előkészítette a család korábbi identitásától való eltávolodását is. A román környezetbe beköltözött falusi magyar család első nemzedéke előbb határozotlan megtagadta a faluról hozott sajátos közösségi értékrendet, majd gyermekeik körében tovább folytatódott a szülőknél tapasztalt társadalmi és kulturális eltávolodás, ami legtöbbször az anyanyelv tudatos át nem adásában, az etnikai identitás felcserelésében finalizálódott. Az erőltetett és gyors urbanizációval járó szocializációs problémák a magyar betelepülők identitásszerkezetében is súlyos zavarokat okoztak, tovább terhelték az első és a második városi nemzedék beilleszkedését. (Bodó 1998: 77–85.)

A városra irányuló migráció elsősorban az elszigeteltebb, nehezebben elérhető falusi szórványközösségekben okozott súlyosabb problémákat, maga után vonta a korábban működő társadalomszerkezet gyökeres átstrukturálódását. Az 1962-es kollektivizálás után a falvak középnemzedéke városra költözött. Gyermekeik és unokáik tanulmányaikat már urbánus központokban végezték, majd munkahelyet is ott nyertek, s családot is ugyanott alapítottak. Az 1968-as területi, adminisztratív rendezés során az elnéptelenedett helységekből megszüntették előbb a polgármesteri hivatalt, majd a diáklétszám drasztikus csökkenése után felszámolták az oktatást az általános iskola V–VIII. osztályában. Majd az alsó tagozat csendes leépülése következett: előbb összevont osztályban tanultak az I–IV. osztályos gyerekek, s a fiatal családok távozása után végül az is megszűnt működni. A szülők ilyen falvakban több lehetőség közül választhattak: távolabbi bentlakásos városi magyar iskolába küldik gyermekeiket, beíratják őket a helybeli vagy a szomszédos településben működő román iskolába, vagy az egész család elköltözik városra. A helyi adminisztráció, iskola fokozatos kivonulásával egy időben megszűnt az orvosi, egészségügyi ellátás is. A leépülő magyar szórványközösségek utolsó helyben működő etnikai intézménye az egyház maradt. A hatalom 1970–1990 között olyan kevés fiatal magyar teológus képzését engedélyezte, hogy a létszámában lecsökkent települések hamarosan elveszítették papjaikat.¹⁶ Az iskoláskorú gyermekekkel rendelkező lelkészcsaládok általában közeli városban éltek, ahonnan csak hétféteken jártak ki szolgálati helyükre. Utolsó fázisban már csak esetlegesen, elsősorban csak nagyünnepek alkalmával érkezik egy-egy beszolgáló pap az elnéptelenedő faluba. A helyi adminisztráció, orvos, tanár és lelkész kényszerű kivonulása után tovább fokozódott az ott élők bizonytalansága, magára hagyatottsága.

¹⁶ A világi vezetők, értelmiségiek nélkül maradt helységekből jelentősen felértékelődött a lelkész szerepe. A románok gyűrűjében, szórványban élő magyarok mindig ráhárították az etnikai és a nemzeti identitás reprezentálását. Ez a tendencia még 1990 után is érvényesült, mivel a legtöbb helyen a megfélemlített magyar családok éppen a helyben élő magyar paptól várták, hogy az „kiharcolja” a magyar oktatás újraindítását. (Lásd Feischmidt 1994.)

A családlapos vizsgálatunk adatai azt tükrözték, hogy különösen az elszigeteltebb, nehezen elérhető erdélyi falvak lakossága az 1962-es kollektivizálás után látványosan apadni kezdett, majd a fiatalok városra való távozása után csendesesen elöregedett. Az 1992-es romániai népszámlálás adatai pedig azt jelzik, hogy a magyar lakosságot nagyobb mértékben jellemzi az elöregedés (Veres 2000: 47).

	0–14 évesek	15–59 évesek	60 év fölöttiek
Románok	22,70%	61,00%	16,30%
Magyarok	19,10%	61,20%	19,70%

A fenti táblázat adatai azt tükrözik, hogy a romániai kisgyermekcsoportján belül a magyarok 3,60%-kal elmaradnak a románságnál regisztrált adatoktól. Ez a különbség elsősorban a 60 év fölötti magyar nemzedéknél jelenik meg. Az elöregedés megfigyelhető a Székelyföldön is, de a nyelvszigetekben élő magyar közösségek esetében súlyosabb következményekkel jár. Egyrészt a közvetlen környezetükből nem kaphatnak utánpótlást, ugyanakkor oktatási, művelődési és egyházi téren sem számíthatnak a közelebbi falvak támogatására. A fiatalok távozása után megszűnnek a keresztelők, esküvők, szüreti, karácsonyi vagy farsangi mulatságok, vidám húsvéti locsolkodások, s egyre inkább a temetések válnak az elöregedő faluközösségek legjelentősebb közösségi, társas eseményeivé.

Az erdélyi magyar nyelvszigetekben és szórványközösségekben napjainkban nagyon gyors akkulturáció zajlik. A modernizáció és a globalizáció hatására a hagyományos népi kultúra elveszítette korábban játszott identitást termelő szerepét. A kultúraváltás során a magyar fiatalok életében is egyre inkább felértékelődik az angol és a román nyelvű populáris kultúra, amit elsősorban a tévé és a világháló közvetít feléjük. Ennek az új közkultúrának már nincs sajátosan magyar identitást hordozó szerepe.

Az erdélyi nyelvszigetekben élő magyar közösségek és családok természetesen gazdasági, társadalmi és művelődési kapcsolatokat alakítottak ki többségi román környezetükkel. A hétköznapi szintjén ható kapcsolatok legintenzívebb formái éppen az etnikailag vegyes településeken alakulhattak ki az egymáshoz térben közel élő családok között. Ezek reprezentálódhattak az emberélet fordulóján élő ünnepek során is, hiszen például a keresztelő, esküvő és temetés idején a lokális szomszédságból kötelezettségek és jogok is származtak. Ez a közelség ugyanakkor azt is elősegítette, hogy kölcsönösen megismerjék egymás kultúráját, igénybe vegyék a másik csoport specialistáját, a saját kultúrából hiányzó elemet a szomszédtól átvegyék, azt kiértékeljék, majd (ha jónak találják) saját rendszerükbe beépítsék. Az erdélyi magyar szórványközösségek kultúrája azért is jóval színesebb, mivel a szomszédos románoktól és korábban szászoktól folyamatosan adaptáltak újabb és újabb elemeket és javakat.

A vizsgált magyar közösségekben egészen a kollektivizálásig elzárkóztak a vegyes házasságoktól. A román és a magyar családok egyformán elítélték, mivel sok esetben a

famílián, rokonságon belüli kiéleződő vitáknak rendszerint etnikus jelleget kölcsönöztek. 1965 után ugrásszerűen megnövekedett a vegyes házasságok száma, melyek egyúttal a nemzeti asszimiláció melegágyaivá is váltak. Az 1992-ben végzett népszámlálás idején Romániában összesen 407509 olyan házasságot regisztráltak, melyben a családfe magyar volt. Ugyanakkor összesen 45444 magyar férfi román nővel kötött házasságban és 48969 magyar asszony pedig román férj mellett élt. Az összeírás idején a vegyes házasságokból származó gyermekek jelentős részét román nemzetiségűnek regisztrálták:

A családfe nemzetisége	A családok száma	Ebből gyermeke van	A gyermek nemzetisége magyar	
			Családok száma	Százalék
Magyar	45444	32341	11248	35%
Román	48969	32691	5530	17%

A fenti táblázat adatai ugyanakkor azt is jelzik, hogy a magyar apától származó kisgyermek 35%-át magyar nemzetiségűnek regisztrálták, míg a román családfe mellett élő magyar anyák gyermekei közül jóval kevesebben (17%) lettek magyarok (Veres 2000: 51).